

Megemlékezés

Július 24-én, életének 87. évében váratlanul elhunyt Harmatta János, aki az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának 1970-től volt a tagja, 1973-1986-ig pedig elnökhelyettese.

Harmatta János pályája nehezen indult. Korosztályából minden ígéretes fiatal egyetemi tanulmányainak végeztével rövidebb-hosszabb ideig külföldi egyetemen folytathatta munkáját, ő azonban, amikor 1940-ben magyar-latin-görög szakos diplomáját megszerezte, e generáció azon tagjai közé tartozott, akik már nem kapták meg ezt a lehetőséget. Fialtal pályakezdőként katonai szolgálatra vonult be, majd a második világháború idején – erre élete végéig büszke volt – tüzerként szolgált, egészen fogságba esése napjáig.

Pályája azonban ezek után már egyenesen alakult: 1947-ben habilitált, majd 1952-től, Szemerényi Oszvald külföldre távozta után az Indoeurópai Nyelvtudományi Tanszék tanára lett. E tanszék emeritus professzoraként érte a halál. A sors kegyeként élete utolsó napjait folytatni tudta kutatásait, és tanítani tudta a tőle életkorban egyre távolabb kerülő fiatal generáció tagjait.

E száraz felsorolás mögött egy olyan élet rejlik, amelyik a magyar történelem egyik legnehezebb korszakának kedvezőtlen körülményei, valamint föltehetőleg a körünkől eltávozott véleménye szerinti lezáratlansága ellenére is igen gazdagnak mondható.

HARMATTA JÁNOS
(1917–2004)

Tanárként a hallgatók több generációjával került kapcsolatba. Oktatói tevékenységének kezdetétől egészen annak kényszerű végéig minden hallgatóját bővítő körébe tudta vonni, részben kiegyensúlyozott, nyugodt előadásmódja, óriási anyagismerete és logikus okfejtése miatt. Igazi gazdagodást azonban elsősorban azoknak jelentett, akiket fiatalabb kolégaként maga körül tartott, s akik így jobban beleláthatnak gondolkodásmódjába, munkamódszereibe. Ettől a

hatástól, megfigyelésem szerint, senki sem tudott függetlenedni. Példaként hivatkozhatnék egyik legelső és leghűségesebb tanítványától, Ritoók Zsigmondtól kezdve magamon át a ma is még egyetemi padban ülő pályakezdőkhöz, sokakra. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a vele való találkozás nélkül mindannyiunk tudományos pályája másként alakult volna, s mindannyian, akik tanítunk, világosan látjuk, hogy oktatói tevékenységünkben a tőle tanult anyagon kívül a nála látott tanári módszerek is tovább élnek. Szakmai ismereteken és módszertani fogásokon túl azonban el lehetett tőle tanulni az olthatatlan szakmaszeretetet is, hiszen egész életében mindent a tudománynak rendelt alá. Ha tanárként mást nem hagyott volna tanítványaira, csak ezt a példát, már akkor is nagy egyéniségnek kellene tartani.

Tanári és emberi nagyságát mi sem mutatja jobban, mint az a néhány nemtelen

támadás, amely – ha nem is tudományos fórumokon és nem is aktív korában – de mégis személye ellen irányult. Erős egyénisége sokakban ugyanis azt az érzést keltette, hogy önmagukat nem akkor találhatják meg, ha tőle tanulva személyükben gazdagodnak, hanem akkor, ha számukra nyomasztónak bizonyult ámyától sikerül megszabadulniuk.

Kutatóként azonban mégis ennél jóval hosszabban lehetne ismertetni érdemeit, hiszen tudományos tevékenysége a finnugor nyelvészettől az ókortudományon keresztül az orientalisztikáig, azon belül is az iranisztikáig és az indológiáig terjedt. Itt felsorolt filológiai ismereteit jól kiegészítette alapos jártassága a régészetben és a numizmatikában. Nem csoda, hogy a Herder-díj átadási ünnepségén Manfred Mayrhofer, az Osztrák Tudományos Akadémia elnöke laudációjában Harmatta Jánost önmagában egy fél fakultásnak nevezte. Ő azonban mindezt az egymástól igen eltérő szakmákban szerzett ismereteit egy fókuszban is össze tudta gyűjteni, és ez a hazánkban igen fontosnak számító magyar őstörténet kutatása, illetve általánosabb, hozzá jobban illő megfogalmazásban, a steppe-történet kutatása volt. Ezen a téren nehezen elérhető magas mércét állított a következő korok számára.

Mégis, ha tudományos érdemei közül röviden a legjelentősebbet kell megemlíteni, akkor valószínűleg vele egyetértésben az iranisztikát emelhetjük ki.

Már pályakezdő korában nagy érdeklődéssel fordult az ókorban a mai hazánk területén élt egykori népek, közülük is elsősorban az inkább régészetileg megfogható iráni eredetű szarmaták felé. Ezek ismeretéhez klasszikus forrásokon keresztül is vezetett út, így indokolható a klasszikus szerzők közül elsősorban Hérodotosz iránt megnyilvánuló elkötelezettsége. Hérodotosz történelmi művében hosszan foglalkozott az ókori iráni népekkel, ámde a rájuk vonatkozó leírások

aligha értelmezhetőek iranisztikai ismeretek nélkül. Érthető tehát, hogy Harmatta János az iranisztika szempontjából mégoly mostoha hazai viszonyok ellenére is elkezdte magát beledolgozni az iráni, a távolabbi környezetet is tekintetbe véve az indo-iráni nyelvekbe. Ennek eredményeként egyrészt élete során Hérodotosz művének nemzetközi méreteken is elismerten legjobb ismerőjévé vált, másrészt hozzájárult ahhoz, hogy a budapesti egyetemen létrejöjjön egy Magyarországon újnak számító tudományos diszciplína, az iranisztika első műhelye.

Tudományos életpályájának minden jelentősebb eseménye, az akadémiai doktori cím megszerzése, akadémikussá választása, akadémiai székfoglalói, mind iranisztikai munkásságához kapcsolódnak. A Nemzetközi Akadémiai Unióban végzett tevékenysége eredményeként is Iránhoz kapcsolódó nemzetközi kutatási programot tudott elindítani, budapesti székhellyel.

Ugyancsak jelentős Harmatta Jánosnak a tudományos közéletben betöltött szerepe. Hosszú időn keresztül az Ókortudományi Társaság elnökeként ösztönözte az ókortudományi kutatásokat, de egyszersmind az Akadémia Ókortudományi Bizottságának elnökeként is fáradozott a sikeres munka szervezeti kereteinek megteremtésén. Itthon az ókortudományi folyóiratok főszerkesztőjeként, itthon és külföldön szakmai folyóiratok szerkesztőbizottsági tagjaként irányította és szolgálta a szakmai munkát.

Számos nemzetközi konferenciát rendezett idehaza annak érdekében, hogy fiatalabb munkatársai és már az egyetemisták is megismerhessék szakmájuk vezető személyiségeit, szokják a nemzetközi kongresszusok légkörét. A Nemzetközi Akadémiai Unió magyar képviselőjeként, majd elnökeként, nemzetközi kutatási programokat koordinált, illetve mindent megtett annak érdekében, hogy a nemzetközi kutatási programokba magyar kutatókat is bekapcsoljon. Jelentős

tudományos teljesítménye az az MTA kiadójánál megjelent könyvsorozat, amelyben nemzetközi összefogással igyekezett kiadni a Közép-Ázsiára és Iránra vonatkozó forrásokat.

Tudományos, tanári és tudományos-vezetői érdemeit számos hazai és nemzetközi kitüntetés bizonyítja. Az igazi kitüntetés

azonban az, ha valaki, mint ő, a jól végzett munka jutalmaként elnyerhető tiszta lelkiismerettel tekinthet vissza életére, és ha ennek az életnek *kleos aphthiton* a bére, azaz ha az ember örök dicsőségre, örök életre tesz szert a következő generációk lelkében.

Maróth Miklós

